

BİTLİS ETNOGRAFYA MÜZESİNDE BULUNAN GELENEKSEL GİYSİLER¹**TRADITIONAL CLOTHES LOCATED AT THE BİTLİS ETHNOGRAPHICAL MUSEUM****Sultan SÖKMEN²****Öz**

Bu çalışmada, Bitlis Etnografya Müzesinde sergilenmekte olan geleneksel giysilerin kumaş, renk, süsleme ve teknik özelliklerinin tanıtımı amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilgili makamlardan yazılı izin alınarak müze vitrinlerinde sergilenmekte olan ve depolarda koruma altına alınan giysilerin fotoğrafları çekilmiş, gerekli ölçümleri yapılarak teknik özellikleri belirlenmiş, hammadde ve süsleme özellikleri incelenmiştir. Müzede bulunan geleneksel giysi örnekleri yeterince zengin olmadığından ve Bitlis yöresinin tüm geleneksel giyim unsurlarını yansıtmadığından, tespit edilen giysiler ayrıntılı olarak sınıflandırılmamış, kadın giysileri, erkek giysileri ve ortak giyilen giysiler şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda, müzede Bitlis yöresinin tüm geleneksel giyim unsurlarının bulunmadığı, bulunan örneklerin de uygun sergileme ve depolama şartlarında olmadığı, restorasyon ve konservasyon çalışmalarının yapılmadığı, envanter kayıtlarının yeterince düzgün tutulmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Müze, Geleneksel Giysiler, Bitlis Kadın Giysileri, Bitlis Erkek Giysileri.

ABSTRACT

This work aims to introduce the textiles, colours, ornamental and technical characteristics of the traditional clothes that are being exhibited at the Bitlis Ethnographical Museum. In this respect, after the necessary permits were gotten from the authorities, the photographs of the clothes that are exhibited in museum vitrines and protected in the museum storerooms were photographed, their measurements were taken to determine their characteristics, and the material and ornamental characteristics were studied. The clothes that were found could not be classified in detail as the repertoire of traditional clothes located at the museum was not rich enough and the clothes did not reflect all the elements of traditional Bitlis clothes. Instead, the clothes were classified as female dresses, male dresses and common (unisex) dresses. As a result of the research, it was seen that the museum does not contain all the elements of traditional Bitlis clothes, the examples that were present were not exhibited and stored under suitable conditions, no works of conservation or restoration were being conducted, and the inventory lists were not recorded correctly.

Keywords: Bitlis, Museum, Traditional Clothes, Bitlis Female Clothes, Bitlis Male Clothes.

¹ Başvuru Tarihi: 07.07.2015 - Kabul Tarihi: 03.12.2015

² Yrd. Doç., Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, sultan.sokmen@hotmail.com

1. GİRİŞ

Giyim insanlık tarihi kadar eskidir. Giyim kuşam; halkın milli kültürünün bir parçasıdır. Giyim kuşamı, insanların yaşadığı coğrafi bölge, kültürel çevre, sosyal yapı, inanç gibi birçok unsur şekillendirmektedir. Tüm bu unsurların etkisiyle şekillenen Anadolu halkının giyim kültürü, Anadolu'nun kültürel zenginliğinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Anadolu'nun her bölgesi, her ili kendine özgü yöresel giyim kuşam kültürünü oluşturmuş, bu kültür yüzyıllar boyu halk tarafından yaşatılmıştır. Zengin kültür özelliği taşıyan bu yöresel giysiler, günümüz ekonomik ve yoğun yaşam şartları içerisinde günlük olarak kullanılabilmesi mümkün görülmediğinden terk edilmiş, unutulmaya yüz tutmuştur. Maddi kültürümüzün en önemli parçalarından olan yöresel giysilerimiz günümüz şartlarının rahat ve kullanışlı kıyafetlerinin yanında artık sadece kutlama, tören ve özel gün giysileri olarak kullanılmaktadır. Günümüz şartlarında artık kullanılmayan bu zengin kültür miraslarının araştırılması, belgelenmesi, kayıtlara geçirilmesi, konservasyonunun yapılarak korunması ve gelecek nesillere daha iyi tanıtımlarının yapılabilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Her millet, kendini var eden ve ayakta tutan kültürel değerlerini bilmek ve korumak zorundadır. Bu değerler arasında; geleneksel giysiler önemli bir yer tutmaktadır. Bu alanlarda etnologlar, antropologlar, tarihçiler ve eğitimciler daha fazla çalışma yaparak toplumun değerlerini daha iyi tanıtip, gelecek kuşaklara yön göstermelidirler. Bu sayede kültür üzerinde olumsuz değişikliklere neden olan kültür emperyalizminin yaptığı tahribatlar azaltılabilir. Yapılacak olan çalışmalara, öncelikle halk tarafından yaşatılan veya müzelerde sergilenen örnekler incelenerek başlanılmalıdır.

Bir ülkenin kültür tarihine ışık tutacak, o ülkede yaşayan insanların maddi ve manevi kültür öğeleri ile ilgili eşyayı sistemli bir şekilde toplamak, sınıflandırmak, teşhir etmek amacıyla yönelik hizmetler, etnografya müzelerinin görevidir (Öztürk, 1994:172). Geçmişin kültür değerlerini belirli bir düzen içerisinde korumak ve sergilemek için oluşturulan açık ve kapalı ortamlara müze denilmektedir. Günümüzde müzeler; kültür varlıkları ile ilgili taşınır taşınmaz tüm yapı, eşya, belge, anıt ve kalıntıları tespit ve tescil etmek, korunmalarını sağlamak, bunları değerlendirerek insanlığın hizmetine sunmak gibi işlevlerle donatılmıştır. İster binlerce yıl, isterse yüz yıl öncesine dayansın, belirli bir uzunluğa sahip geçmişi olan,

kaybolmaya yüz tutmuş pek çok konudaki eserler müzelerde korunmakta ve insanların görüşüne sunulmaktadır. Bilime, sanata ve sosyal yaşama yönelik çeşitli amaçlar taşıyan, toplumun gelişmesi ve eğitilmesi için vazgeçilmez olan müzeler; devletler, kurumlar hatta kişiler tarafından kurulup geliştirilmektedir (Artun, 2004:147). Müzeler, ulusların ekonomik, kültürel, toplumsal, sanatsal oluşumunun ve gelişiminin göstergeleridir. Toplumların geçmişteki izlerini günümüze aktaran bu kurumlar, ulusların geçmişleriyle geleceklerini birbirine bağlayan bellekleri olma görevini de üstlenmişlerdir (Anmaç, 2005:14).

13.09.2005 tarihinde hizmete açılan Bitlis Etnografya Müzesinde (Görsel 1), Bitlis'in yöresel kültürünü yansıtan (giyim-kuşam, günlük kullanım eşyaları) eserlerin yanı sıra, el yazmaları ve Bitlis Kalesi kazılarında ele geçen ve müzeye getirilen eserlerin sergilendiği serkiyonlar bulunmaktadır. Müzede ağırlıklı olarak Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler sergilenmektedir. Müze iki katlı olup birinci katı aynı zamanda müzenin giriş katıdır. Bu bölümde, idari ofisler, depolar, mutfak ve lavabolar bulunmaktadır. Etnografik eserler müzenin ikinci katında sergilenmektedir. İkinci katta, halı ve kilimler, geleneksel giysiler, dokumacılıkta kullanılan tezgâhlar ve malzemeler, bastonculukta kullanılan malzemeler ve bastonlar, demircilikte kullanılan malzemeler ve demir eserler, çömler, el yazma eserler ve Bitlis Kalesi kazılarında çıkartılan eserlerin sergilendiği kısımlar bulunmaktadır. Müze yetkililerinden alınan bilgiye göre; müzede sergilenen eserlerin bazılarının envanter kaydı bulunmamaktadır. Kaydı bulunan eserler hakkında da envanter defterinde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Eserlerin bir kısmı ilçe ve köylerden satın alma yöntemiyle toplanarak müzeye kazandırılmıştır. Müze, Ahlat Müze Müdürlüğüne bağlı olarak Bitlis Merkez ilçede hizmetine devam etmektedir.

Görsel 1. Bitlis Etnografya Müzesi

Bitlis ilinde geleneksel giysiler konusunda, bilimsel araştırma ve yayınların eksikliği dikkate alınarak, Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan geleneksel giysiler çalışma kapsamına alınmıştır. Bu çalışmada Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan geleneksel giysilerin kumaş, renk, süsleme ve teknik özelliklerinin tanıtılması amaçlanmıştır. Anadolu halk kültürünün önemli maddi ürünlerinden olan geleneksel giysiler konusunda yapılan bu araştırma, kaybolmakta olan kültürel değerlerin belgelenecek gün yüzüne çıkartılması ve bu konuda bilimsel çalışmalara katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır. Bugüne kadar bilimsel anlamda yeterince ele alınmamış olan geleneksel giysilerin kumaş, renk, süsleme ve teknik özelliklerinin incelenmesi, günümüz giysi kültürüyle geleneksel giysi kültürünün kaynaştırılmasına ve geleneksel giysi kültürünün günümüz modasında yaşatılmasına katkı sağlayacaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan geleneksel giysiler oluşturmaktadır. İlgili makamlarda gerekli yazılı izinler alınarak müze vitrinlerinde sergilenmekte olan ve depoda koruma altına alınan geleneksel giysiler incelenmiştir. Bu giysiler; kadınlar tarafından giyilen üçetek, fistan ve cepken; erkekler tarafından giyilen şal şapık ve aba, hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyilen harik, yün çorap ve yün eldivendir. Araştırmada, Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan geleneksel giysilerin özelliklerini tespit etmek için gözleme dayalı saha çalışma yöntemi kullanılmıştır. Tespit edilen geleneksel giysiler kumaş, renk, süsleme ve teknik özellikleri açısından incelenerek bilgi formları düzenlenmiş, elde edilen veriler derlenerek çalışmada verilmiştir. Ayrıca giysilerin genel ve detay fotoğrafları çekilerek çalışmaya eklenmiştir.

3. BULGULAR

Salman (2006), Bitlis yöresi geleneksel giysilerini erkek giysileri ve kadın giysileri olarak iki bölümde incelemiş, erkek giysilerini; başa giyilenler (puşu, egal), bedene giyilenler (iç gömleği, şal, şapık, Bitlis kuşağı, yelek, aba), ayağa giyilenler (çorap, çarık, harik) şeklinde, kadın giysilerini; başa giyilenler (tülbent, puşu, kofi, fes ve tikme), bedene giyilenler (iç gömleği, fistan, yelek, cepken, koçeri, kuşak, don, şalvar), ayağa giyilenler (çorap, harik, çarık ve ayakkabı) şeklinde sınıflandırmıştır (Salman, 2006:335-339). Bitlis Etnografya Müzesinde Bitlis yöresine özgü geleneksel giysilerin birçoğu bulunmadığından bu çalışmada

ayrıntılı bir sınıflandırma yapılamamış, giysiler; kadın giysileri, erkek giysileri ve ortak giyilen giysiler ana başlıkları altında incelenmiştir.

3.1. Kadın Giysileri

3.1.1. Üçetek Entari

Üçetek, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde 'Genellikle köylü kadınlarının giydiği üç ayrı etekten oluşmuş özel bir giysi' şeklinde tanımlanmaktadır (TDK). Yanları derin yırtmaçlı, önü açık, etek kısmı üç parçadan oluşan kadın giysilerine üçetek denir (Ergür, 2002:283). Üçetek tabiri, entarinin belden aşağı kısmının üç ayrı yaprak, dilim halinde yapılmasından gelir, şalvar üstüne giyilir (Koçu, 1969:236). Üçetek entariler tarih boyunca kullanım rahatlığı nedeniyle Anadolu kadınının önemli giysilerinden olmuştur.

Üçeteklerin yakası hakim yaka, 'V' ya da 'U' yaka şeklinde olmaktadır. Bazı üçeteklerde yakanın bittiği yerde göğüs hizasında düğmeler bulunmaktadır. Üç eteğin uzunluğu topuklara kadardır. Kenarları genellikle dalgalı olan üçeteklerin kolları düz ve kalın manşetlidir. Üçetekler üzerinde genellikle zengin işleme örnekleri görülmektedir.

Görsel 2a, b, c, d. 65 Envanter Numaralı Üçetek Entari

İncelenen ilk örnek 65 envanter numaralı üçetek entaridir (Görsel 2a, b, c, d). Üçetek 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış ve envanter defterine 'üçetek entari' olarak kaydedilmiştir. Müze deposunda, dolaplara elbise askısı ile asılarak koruma altına alınan üçetek entarinin tasarımında kendinden desenli kadife kumaş kullanılmıştır. Kumaş dokunurken altın renkli sim ile bitkisel formlu desenler oluşturulmuştur. Üç eteğin astarı krem renkli pazen kumaştan dikilmiş olup kol kısmının astarında çiçek desenleri mevcuttur. Hakim yaka tercih edilen üç eteğin ön açıklık, kollardaki açıklık, etek uçlarındaki açıklık, yırtmaçlarındaki açıklıklar dilimli olup uçları sarı zemin üzerine altın renkli sim ile balık sırtı işleme tekniğiyle süslenmiştir. Elbiseyi teknik olarak değerlendirdiğimizde; boyu 138 cm, bel genişliği 50 cm, ön etek genişliği 36 cm, arka etek genişliği 54 cm, kol uzunluğu 64 cm, kol genişliği ise 17 cm'dir.

Görsel 3a, b, c, d. 66 Envanter Numaralı Üçetek Entari

İncelenen ikinci örnek 66 envanter numaralı üçetek entaridir (Görsel 3a,b,c,d). Üçetek 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış ve envanter defterine 'üçetek entari' olarak kaydedilmiştir. Müze deposunda, dolaplara elbise askısı ile asılarak koruma altına alınan üç eteğin tasarımında koyu sarı kadife kumaş kullanılmıştır. Hakim yaka tercih edilen üç eteğin ön açıklık, kollardaki açıklık, etek uçlarındaki açıklık ve yırtmaçlarındaki açıklıklar dilimli olup uçları altın renkli sim ile balık sırtı işleme tekniğiyle

süslenmiştir. Elbisenin astarında krem renginde pazen kumaş, kol içinde kırmızı patiska kumaş kullanılmıştır. Elbisenin kadife kumaşının üzerine gümüş renkli sim ile sık bir şekilde gül motifleri işlenerek göz alıcı bir ışıltı oluşturulmuştur. Elbiseyi teknik olarak incelediğimizde; boyu 135 cm, bel genişliği 50 cm, ön etek genişliği 37 cm, arka etek genişliği 53 cm, kol boyu 57 cm, kol genişliği ise 17 cm'dir.

Görsel 4a, b, c, d. 67 Envanter Numaralı Üçetek Entari

19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılan ve müze deposunda dolaplara elbise askısı ile asılarak koruma altına alınan 67 envanter numaralı üçeteğin tasarımında yavru ağzı rengindeki ipek ipliklerle dokunan kumaş kullanılmıştır (Görsel 4a,b,c,d). Envanter defterinde 'üçetek entari' olarak isimlendirilen üçeteğin üzerine Maraş işi (dival) tekniğinde gümüş rengindeki sırma ile çiçek buketleri işlenmiştir. İşlenen motiflere gümüş renkli pullar eklenerek motifler zenginleştirilmiştir. Üçeteğin ön açıklık, kollardaki açıklık, etek uçlarındaki açıklık ve yırtmaçlarındaki açıklıklara altın renkli sim ile tığ oyası örgü eklenmiştir. Ayrıca örgülerin yan kısımlarında sarmaşık motifleri yer alır. 'V' yaka tercih edilen üçeteği teknik olarak incelediğimizde; boyu 140 cm, bel genişliği 56 cm, ön etek genişliği 39 cm, arka etek genişliği 55 cm, kol uzunluğu 50 cm, kol genişliği ise 18 cm'dir.

Görsel 5a, b, c, d. 106 Envanter Numaralı Üçetek Entari

Görsel 5a, b, c, d'de 106 envanter numaralı üçetek entari görülmektedir. Envanter defterine 'üçetek entari' olarak kaydedilen ve müzenin teşhir salonunda vitrinde elbise askısı ile asılarak sergilenen bu üçetek 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Üçeteğin tasarımında kırmızı, yeşil ve siyah iplikler ile dikey ekseninde yerleştirilen ince şeritler halinde kısa dallı yaprak ve çiçek desenleriyle dokunmuş sevayi kumaş kullanılmıştır. Sevayi, 18. yüzyıl ikinci yarısında kadın elbiselerinde kullanılan eski bir kumaştır. En güzel örnekleri Ayazma tezgâhlarında dokunan sevayinin deseni işlenmiş izlenimi veren sıra halindeki çiçeklerden oluşur (Gürsu, 1988:138). Astarında krem renginde pazen kumaş kullanılan bu üçetekte iplikle top şeklinde yapılan düğmeler kullanılmıştır. Düğmelerin geçirilmesi için yapılan iliklerinde yine iplikle yapıldığı görülmektedir. Hakim yaka tercih edilen üç eteğin ön açıklık, kollardaki açıklık, etek uçlarındaki açıklık ve yırtmaçlarındaki açıklıklar dilimli olup uçları kahverengi pamuk iplikle süslenmiştir. Üç eteği teknik olarak incelediğimizde; boyu 126 cm, bel genişliği 42 cm, ön etek genişliği 37 cm, arka etek genişliği 56 cm, kol boyu 52 cm, kol genişliği ise 15 cm'dir.

3.1.2. Bindallı Entari

Bindallı, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde 'çoğunlukla mor kadife üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak ve çiçek işlenmiş giysi veya örtü' şeklinde tanımlanmıştır

(TDK). Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü (1969) adlı eserinde bindallıdan 'üzerleri klabdan ile iri yapraklar ve dallar işlenmiş, umumiyetle entari kesilen, hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılan ipekli ya da kadife eski bir kumaş adı' şeklinde bahsetmiştir (Koçu, 1969:39). Salman (2006) bindallıyı Bitlis yöresinde fistan olarak adlandırmış, fistanın Alman Kadifesi olarak tabir edilen ve kendinden desenli işlemeleri olan kumaştan yapıldığını belirtmiştir (Salman, 2006:338).

Görsel 6a, b, c, d. 68 Envanter Numaralı Bindallı Entari

Görsel 6a, b, c, d'de görülen 68 envanter numaralı bindallı, elbise askısı ile asılarak müze deposunda koruma altına alınmıştır. Envanter defterine 'bindallı entari' olarak kaydedilen bu giysi 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Bindallının tasarımında, kahverengi kadife kumaş üzerine altın renkli sırma ile Maraş işi (dival) tekniğinde bitkisel motifler oluşturulmuş, etek ucuna kenar suyu motifleri yerleştirilmiştir. Motifler altın renkli pullar ile de zenginleştirilmiştir. Astarı krem renkli şile bezinden dikilen, bel kısmı büzgülerle daraltılan bindallının etek kısmı daha geniştir. V yaka tercih edilen bindallının ön kısmı bele kadar açık olup çıtçıt ile kapatılmıştır. Bindallının boydan uzunluğu 140 cm, bel genişliği 68 cm, etek ucu genişliği 96 cm, kol uzunluğu 44 cm, kol genişliği de 20 cm'dir.

3.1.3. Cepken

Kimi zaman elbise kumaşından yapılmakla birlikte farklı kumaşlardan da dikilen cepken, fistan üzerine giyilen önü açık uzun kollu bir giysidir. Cepkenin ön kısmı düz olabileceği gibi çapraz kapanacak şekilde de yapılabilmektedir. Üzerine yapılan işlemler fistanadaki işlemlerden daha yoğundur. Cepken üzerindeki işleme tarzı; giyen kişinin zenginliğini ve sosyal statüsünü, mesleğini ve ekonomik durumunu da yansıtmaktadır. Cepken giyildiği zaman bele kuşak bağlanmamakta, onun yerine gümüş veya deri kemerler takılmaktadır (Salman, 2006:338; Çelebi, 1999:175). Cepkenin kadife yada mavi çuhadan yapılan türleri de bulunmaktadır. Cepken, yakasız, önü açık, kol genişliği normaldir. Kol altından etek ucuna kadar inen üçgen şeklinde 'hıştek' dikilerek kol hareket rahatlığı sağlanır (Kayıkçı, 2008:778).

Görsel 7a, b, c, d. 40 Envanter Numaralı Cepken

Tasarımında bordo renkli kadife kumaş ve pembe renkli pazen kumaştan dikilmiş astar kullanılan 40 envanter numaralı cepken müzenin teşhir salonunda vitrinde sergilenmektedir (Görsel 7a,b,c,d). Envanter defterinde 'ceket-bez' olarak isimlendirilen bu cepken 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Cepken düz beden üzerine hakim yaka çalışılarak, boyu belde bitecek şekilde önden açık ve düğmesiz olarak tasarlanmıştır. Cepkenin ön parçaları ve kolları altın sarısı sim kullanılarak kordon tutturma (blonya iğnesi) tekniği ile süslenmiştir. Cepkenin ön kısmına kandil, koluna ise saksıda kıvrık dallı lale ve çiçek motifleri işlenmiştir. Sırt bölümü desensiz olan cepken teknik olarak

incelendiğinde; boyu 40 cm, sırt genişliği 39 cm, ön parça eni 17 cm, kol boyu 55 cm ve kol genişliği 17 cm'dir.

Görsel 8a, b, c, d. 39 Envanter Numaralı Cepken

Tasarımında siyah renkli kadife kumaş ve pembe renkli pazen kumaştan dikilmiş astar kullanılan 39 envanter numaralı cepken müzenin teşhir salonunda vitrinde sergilenmektedir (Görsel 8a, b, c, d). Envanter defterine 'salta-bez' olarak kaydedilen ve 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılan bu cepken, düz beden üzerine hakim yaka çalışılarak, boyu belde bitecek şekilde önden açık ve düğmesiz olarak tasarlanmıştır. Cepkenin ön parçaları ve kolları altın sarısı sim kullanılarak kordon tutturma (blonya iğnesi) tekniği ile süslenmiştir. Cepkenin ön kısmına kandil motifi, kandil motifinin alt kısmına lale motifi, kol kısmına ise saksıda kıvrık dallı lale ve çiçek motifleri işlenmiştir. Ön açıklık, yaka, kol ve etek uçlarına kenar suyu yapılan cepken teknik olarak incelendiğinde; boyu 47 cm, sırt genişliği 40 cm, ön parça eni 24 cm, kol boyu 50 cm ve kol genişliği 16,5 cm'dir.

Görsel 9a, b, c. 69 Envanter Numaralı Cepken

Müze deposunda elbise askısı ile asılarak koruma altına alınan 69 envanter numaralı cepken envanter defterinde 'salta-çuha' olarak isimlendirilmiştir. Cepkenin tasarımında mavi çuha ve kırmızı pazen kumaştan dikilmiş astar kullanılmıştır (Görsel 9a,b,c). 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılan cepken, düz beden üzerine hakim yaka çalışılarak, boyu belde bitecek şekilde önden açık ve düğmesiz olarak tasarlanmıştır. Cepkenin ön parçaları ve kolları altın sarısı sim kullanılarak kordon tutturma (blonya iğnesi) tekniği ile süslenmiştir. Cepkenin ön ve kol kısımlarına birer adet kandil motifleri işlenmiştir. Cepken teknik olarak incelendiğinde; boyu 40 cm, sırt genişliği 45 cm, ön parça eni 19 cm, kol boyu 49 cm ve kol genişliği 15 cm'dir.

Görsel 10a, b, c. 70 Envanter Numaralı Cepken

Müze deposunda elbise aksısı ile asılarak koruma altına alınan 70 envanter numaralı cepken 19.06.1971 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Cepkenin dışı mor kadife kumaş, astarı ise lila renkli pazen kumaştır (Görsel 10a, b, c). Cepken düz beden üzerine hakim yaka çalışılarak, boyu belde bitecek şekilde önden açık ve düğmesiz olarak tasarlanmıştır. Tüm parçaları altın ve gümüş renkli sim ile süslenen cepkenin sırt bölümünde 'Bitlis'te Beş Minare'yi tasvir eden motifin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Yine cepkenin ön kısımları ve kollarına da minare motifleri yerleştirilmiş olup minarelerin gövdesi stilize çiçek motifleriyle oluşturulmuştur. Süsleme gümüş renkli pullar ile zenginleştirilmiştir. Ön açıklık, kol uçları ve etek uçlarına balık sırtı işleme tekniğiyle yörede 'zigil' olarak adlandırılan tırtıklı motifler uygulanmıştır. Cepken teknik olarak incelendiğinde; boyu 46 cm, sırt genişliği 43 cm, ön parça eni 21 cm, kol boyu 40 cm ve kol genişliği 15 cm'dir.

3.2. Erkek Giysileri

3.2.1. Şal Şapık

Kültürel zenginliğin göstergesi olan ve tamamen el dokuması kumaştan yapılan erkek giysilerine Bitlis il genelinde 'şal şapık' adı verilmektedir (Salman, 2006:336; Çelebi, 1999:178). Şal (Şalvar), 'gej' adı verilen özel kumaştan yapılan erkek pantolonudur. Her tarafı bol paçalı olup ayağın üzerine kadar uzanır. Bele, pamuk ipliğinden yapılmış uçkur ile bağlanır. Kemer takılanlara rastlamakta mümkündür (Serdar, 2000:97). Şapık ise 'gej' adı verilen özel kumaştan yapılan, ceket gibi kullanılan düğmesiz bir giysidir. Kol ağzları geriye doğru kıvrık olup renkli kumaştan yapılır. Bu giysiler; el tezgâhlarında, yün ve tiftikten dokunur. Kollarda ayrıca 'Cellahi' adı verilen, bir metre boyunda, beyaz kumaştan yapılmış ve kola pazu kısmından bağlanan kol bağı bulunur. Şapikin içine yarım dik veya yakasız iç gömleği giyilir (Serdar, 2000:97).

Şal (şalvar) giysisi Hizan, Mutki, Güroymak ile kısmen Bitlis ve Tatvan'da giyilirken, Bitlis merkezi, Ahlat ve Adilcevaz'da yarım ağı ve dar paçalı kumaştan yapılan şalvarların da giyildiği görülmektedir. Şalın altına yine cildi tahriş etmeyi önlemek amacıyla, pamuklu kumaştan yapılmış don (tuman/içlik) giyilir. Bu içlikler dize kadar uzun olup yaşlılarda ayak bileklerine kadar uzanmaktadır (Salman, 2006:336).

Şal şapık yöresel elbiselik kumaş olan gej kumaşından dikilir (Görsel 10a,b,c). Gej, tiftik keçisinin kılları ile dokunan, mekik sayısına göre kalitesi değişen, kışın sıcak, yazın serin tutmasıyla özellik gösteren, yöreye mahsus bir kumaştır (Serdar, 2000:97). Gej kumaşı 30 cm eninde 6 ve 7 m. boyunda 2 parça halinde dokunur. Bir takım olarak iki parça halinde dokunan gej kumaşının 7 metrelik bölümüyle şal, 6 metrelik bölümüyle şapık yapılır. (Çelebi, 2001:41). Şal ve şapıkların en kıymetlisi dokuma esnasında değişik renkteki ipliklerle yapılan süslemeler bulunanlarıdır. Böyle kumaştan yapılanlarına 'zincirli' adı verilmektedir (Salman, 2006:336).

Görsel 11a, b, c. Gej Kumaşları

Görsel 11a,b,c'de farklı boyutlarda dokunmuş gej kumaş parçaları görülmektedir. Görsel 11a'da görülen gej kumaşı 110x150 dm² deki atkı ve çözgü sıklığında ve 30x340 cm boyutlarında, Görsel 11b'de görülen gej kumaşı 40x100 dm² deki atkı ve çözgü sıklığında ve 33x400 cm boyutlarında, Görsel 11c'de görülen gej kumaşı ise 70x90 dm² deki atkı ve çözgü sıklığında ve 31x624 cm boyutlarında dokunmuştur. Düğüm sıklıklarından da anlaşılacağı üzere yörede dokunan gej kumaşlarının belirli bir standardı bulunmamaktadır.

Görsel 12a, b. Şal Şapık Takımı

Görsel 12a'da şal (şalvar), 12b'de şapık örneği görülmektedir. Gej kumaşından yapılan bu takım müzenin teşhir salonunda vitrinde sergilenmektedir. Şalın boyu 101 cm, bel genişliği 72 cm, ağ boyu 45 cm, paça genişliği ise 37 cm'dir. Şalın bel kısmına pamuklu uçkur geçirilmiş, paçası ise içe kıvrılarak dikilmiştir. Uzun kollu, düğmesiz ve iliksiz olarak tasarlanan şapikin boyu 69 cm, sırt genişliği 61 cm, ön parçasının eni 26 cm, kol boyu 57 cm, kol eni ise 17 cm'dir. Bu şal şapık takımın müzede envanter kaydı bulunmamaktadır.

Görsel 13a, b. Şal (Şalvar) Örnekleri

Görsel 13a,b'de görülen şal (şalvar) örnekleri de müzenin teşhir salonunda vitrinde sergilenmektedir. Görsel 13a'da görülen şal siyah çizgili dokunan gej kumaşından yapılmıştır. Şalı bele sabitlemek için pamuklu dokuma ipi ile uçkur yapılmış, şalın paçası ise dışa kıvrılarak dikilmiştir. Şalın boyu 98 cm, bel genişliği 71 cm, ağ boyu 38 cm, paça genişliği ise 36 cm'dir. Görsel 13b'de görülen şal desensiz gej kumaşından dikilmiştir. Dikilen şala kırmızı iplik ile zikzak şeklinde desen yapılmıştır. Şalı bele sabitlemek için pamuklu iplik ile uçkur yapılmış, şalın paçası ise içe kıvrılarak dikilmiştir. Şalın boyu 90 cm, bel genişliği 70 cm, ağ boyu 36 cm, paça genişliği ise 36 cm'dir. Bu örneklerinde müzede envanter kaydı bulunmamaktadır.

3.2.2. Aba

Aba, Bitlis yöresinde kışın soğuktan korunmak amacıyla keçi postundan yapılan ve kolsuz olarak dikilen bir yelek çeşididir. Günümüzde ise yünden dokunarak, tahta yalıklar

içerisinde su ile birlikte dövülerek keçeleşmesi ve kalınlaşması sağlanarak elde edilen kumaştan yapılmaktadır (Salman, 2006:336). Genellikle siyah keçi kılı ve siyah yün dokumadan dikilen abanın üzerine keçi kılından hazırlanan süsler dikilmektedir. Kol dirsek boyunda, yaka düz, ön çengelli iğneyle kapatılmaktadır. Yaka kenarına iğneyle, dişli süsleme yapılan abanın etek boyu kalça üzerine inmektedir. Genellikle Bitlis-Hizan'da dokunan 'Hazo' abasının Ahlat'ta da giyildiği belirtilmektedir (Çelebi vd., 2001:129).

Günümüzde Bitlis'te aba dokumacılığı halk tarafından tamamen terkedilmiş olmakla birlikte Mutki Halk Eğitim Merkezi tarafından bu gelenek bir süre devam ettirilmeye çalışılmış ancak bu çalışmalarında sona erdiği görülmüştür. Bitlis yöresinde dokunan abalar doğal koyun yününden dokunmuş, çoğunlukla beyaz ya da deve tüyü renginde, sade ve desensizdir (Sökmen, 2013:154).

Görsel 14a, b. Aba Örneği

Müzenin sergi salonunda sergilen abanın önden ve arkadan çekilmiş görüntüsü Görsel 14a,b'de görülmektedir. Doğal koyun yünü ile dokunan aba kumaşı keçeleştirildikten sonra yün iplikle dikilerek birleştirilmiştir. İki ön, iki arka ve bir yaka olmak üzere beş parçadan oluşan abanın düğmeleri yoktur ve ilik açılmamıştır. Ön kısmı kapatmak için iplik bağlama yöntemi tercih edilmiştir. Kolsuz olarak tasarlanan abanın boyu 68 cm, sırt genişliği 60 cm, ön parçasının genişliği 30 cm'dir. Abanın müzede envanter kaydı bulunmamaktadır.

3.3. Ortak Giyilen Giysiler

3.3.1. Harik (Yöresel Ayakkabı)

Harik, üstü keçi kılından örülmüş, altı ise kendir ipinden dokunan bir ayakkabıdır. Serin tutması nedeniyle genellikle yaz aylarında giyilir (Serdar, 2000:97). Harik, Bitlis iline özgü tamamen el işi olan, yörenin geçmiş yıllarda kullandığı ayakkabı çeşididir. Doğal olması, ayağı serin tutması, ayakta romatizmal rahatsızlıklara iyi gelmesi, taşlı arazide yürümeyi kolaylaştırması vb. nedenlerle aranan bu el sanatı, günümüzde daha çok folklor ekipleri tarafından giyilmekte ve hediyelik olarak kullanılmaktadır. Harik aynı zamanda ev içinde ve turistik yerlerde de giyilebilmektedir. Tamamıyla örme tekniği kullanılarak yapılan hariğin kendir, keçi kılı, yün iplik olmak üzere üç hammaddesi vardır. Yöreye özgü olup bir başka bölgede görülmeyen bu el sanatı özel beceri ve maharet istemektedir. Bir çift hariğin üretilmesi için en az 3-4 günlük bir zaman gerekmektedir (Balıcı, 2007:166). İki türlü tiplenebilir olan harik Hizan Tiplenmesi ve Mutki Tiplenmesi olarak karşımıza çıkar. Mutki hariği, üzeri keçi kılından yapılan altı ise kendirden dokunan bir yapı sergiler. Hizan hariği ise üzeri yünden tabanı yine kendirden dokunan bir yapıya sahiptir. Bu iki tiplenenin en önemli ayırıcı unsuru ise, yanlardaki dikişlerin farklı olmasıdır (Salman, 2006:337).

Görsel 15. Harik Örnekleri

Müzenin teşhir salonunda vitrinlerde sergilenmekte olan ve envanter kaydı bulunmayan üç adet harik Görsel 15'te görülmektedir. Kendirden dokunan bir taban ile siyah keçi kılından örülen parçaların birbirine dikilmesiyle oluşan hariklerin bir tanesinin üst

örgüsünde desen oluşturulduğu görülmektedir. Hariklere ayağa daha sağlam tutturulmaları için yünden bağcık yapılmıştır.

3.3.2. Yün Çorap ve Eldiven

Günlük kullanım eşyası ve giyim aksesuarı olan şiş örgü yün çoraplar, Anadolu'da birçok yerde benzer özellik taşımaktadır. Beyaz yünden, çeşitli desenlerde yöre kadınları tarafından örülen çoraplar, kimi zaman çeşitli renkteki ipliklerle renklendirilerek de süslenmektedir. Yörede çoraplar diz altına kadar olup şal üzerine çekilmeden kullanılmaktadır. Kadınlarda çoraplar daha kısadır. Çok değişik renk ve motiflerin görüldüğü çoraplar, ören kişinin duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin çoraplar üzerindeki kuş motifi sevinci, yılan motifi ve siyah renk kederi ve üzüntüyü, sarı özlemi, ak temizliği ve saflığı ifade eder. Çoraplarda görülen motiflerden bazıları; çoban yolu, tek zırlı, aşk yolu, kaynana dili, beş zırlı gibi motiflerdir (Salman, 2006:337).

Kışın elleri ve ayakları soğuktan korumak için örülen çorap ve eldivenler, kullanılacak yere ve kullanan kişiye göre değişim göstermektedir. Geleneksel kültürümüzün vazgeçilmezleri arasında yer alan bu giyim unsurları değişik motiflerle örülmektedir. Yün çorabın özelliği teri emmesi ve ayakta meydana gelecek mantar türü hastalıkları önlemesidir. Seyrek bir işleme türü olduğundan ayağın hava almasını sağlamaktadır.

Görsel 16. Yün Çorap ve Eldiven Örnekleri

Görsel 16'da beş farklı yün çorap ve bir eldiven görülmektedir. Müzenin teşhir salonunda sergilenen bu örneklerin de envanter kaydı bulunmamaktadır. İncelenen yün çorapların taban boylarının 19 ile 21 cm, ayak genişliklerinin 9 ile 10 cm, konç

yüksekliklerinin ise 17 ile 34 cm arasında olduğu tespit edilmiştir. İncelenen çorap ve eldivenlerin hepsi yün iplik ile örülmüştür. Genellikle boyanmamış doğal koyunyünü ile örülen bu giyim unsurlarında, yörede fincan dibi ve nohut örgü olarak bilinen desenler ile kilim desenlerinin uygulandığı görülmüştür. İncelenen yün çorapların hepsinin 5 şiş örgü tekniği ile örülmüştür.

4. SONUÇ

Maddi kültürün önemli bir ögesi olan giyim kuşam tüm yönleriyle milletimizin kültürel kimliğini belgeleyen bir kültür ve sanat olayıdır. Bir milletin yaşam biçimlerini, gelenek görenekleri ve kültürünü ortaya koyan geleneksel giysiler, bireylerin de iç dünyasını dışa vuran motiflerle süslenmiştir. Anadolu halkının giyim unsurları gerek malzemesi, gerekse biçim ve süslemesi bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Ancak, kültür alışverişinin hızlanması, teknolojinin gelişmesi, ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde dünya toplumlarının iç içe girmesi gibi etkenler nedeniyle bu zenginlik artık tamamen terk edilmiştir. Günümüzde geleneksel giysiler nadiren de olsa bazı köylerde ve folklor oyuncuları tarafından kullanılmakta olup genellikle müzelerde karşımıza çıkmaktadır. Zamanla kullanımı azalan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu zengin kültür miraslarımızın etkin bir şekilde tanıtılması gerekmektedir.

Bitlis Etnografya Müzesinde vitrinlerde sergilenmekte olan ve depoda koruma altına alınan geleneksel giysiler incelendiğinde sadece kadın giysilerinin envanter kaydının olduğu, erkek giysilerinin hiç birinin envanter kaydının olmadığı görülmüştür. Giysilerin nereden ve kimden alındığı, teknik özellikleri gibi bilgiler mevcut değildir. Ayrıca, müzede restorasyon ve konservasyon konularında yetersiz kalındığı gözlenmiştir. Bu alanda yetişmiş insan gücünün azlığı ve müzelerde istihdamın yetersizliği etnografik eserlerin bilinçsizce toplanmasına ve envanter kaydı tutulmadan sergilenmesine neden olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmamızda, dört adet üçetek entari, bir adet bindallı entari, dört adet cepken, üç adet şal (şalvar), bir adet şapık, harik, çorap ve eldiven örnekleri incelenmiştir. Kadın giysilerinden olan üçeteklerin üçü kadife, biri ipek kumaştan, cepkenlerin üçü kadife, biri çuha kumaştan dikilmiştir. Üçetek ve cepkenlerin hepsi altın ve gümüş rengi sim iplikler ile çeşitli işleme teknikleriyle süslenmiştir. İncelenen bindallının da altın rengindeki sırma ile Maraş işi (dival)

teknîği ile süslendiği görülmüştür. Erkek giysisi olan şal (şalvar) ve şapık elde dokunan geji kumaşından, aba ise elde dokunan aba kumaşından dikilmiştir.

Gerek müzenin teşhir salonunda gerekse depoda koruma altına alınmış giysilerin hepsinin elbise askısı ile asıldığı gözlemlenmiştir. Giysilerin zorlanmadan, her noktadan desteklenerek uzun yıllar korunabilmesi için her giysiye uygun mankenlerin kullanılması gerekmektedir. Giysileri taşıyacak olan mankenin eser ile aynı ölçüde olması, giysinin sergilenmesi ve zarar görmemesi adına oldukça önemlidir. Giysiler için istenilen ölçüde manken hazırlamak için tekstil konservatörünün tekstil için özel bir iskelet hazırlaması, konservasyona uygun özel malzemeleri istenilen ölçüye ulaşıncaya dek iskelete monte etmesi gerekmektedir. Ayrıca müzenin teşhir salonu yetersiz olmuş olacak ki; kadın giysilerinin birçoğunun depoda, koruma şartlarının yetersiz kaldığı bir ortamda muhafaza edildiği gözlemlenmiştir.

Bitlis Etnografya Müzesi il merkezindeki tek müzedir. Müzede çok farklı gruplarda etnografik eserler sergilenmektedir. Ancak bu gruplarda çeşitliliğin oldukça az ve dar bir mekânda sergilendiği görülmüştür. Bitlis'in yöresel giysilerinden bazılarının hiç sergilenmiyor oluşu da bu alanda araştırmaların ve bilginin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu da müzede mutlaka bir etnolog ve tekstil uzmanının istihdam edilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Yörenin geleneksel giyim unsurlarının tümünün müzeye kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Bugün müzede çalışan personelinde konusunda deneyimli her türlü sorumluluğu taşıyabilecek yapıda olması eserlerin korunması ve devamlılıklarının sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Anmaç, E., (2005). "İzmir Etnografya Müzesi Deposunda Bulunan İpek ve Floş Halılar", **8. El Sanatları Sempozyumu**, 13-15 Kasım, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını.

Artun, E., (2004). "Köy Seyirlik Oyunları Kültürel Mirasın Müzelenmesi", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri**, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 147-151.

Balcı, M., (2007). **Proje Bitlis**, Ekbil Matbaacılık.

Çelebi, C., (1999). **Vadideki Güzel Şehir Bitlis**, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları:2, Ankara.

Çelebi, C., (2002). "Yok Olmaya Yüz Tutmuş Bir El Sanatı: Şal-Şapık (Gej) Dokuma", **Gap Çerçevesinde Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, 12-13 Ekim 2001 Gaziantep, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 39-42.

Çelebi, C., G. Balıkçı, A. Bahşişoğlu, M. Kahveci, S. Yalçın, M. Öcal, (2001). **Yaşayan Kültür Ahlat**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları:2711.

Ergür, A., (2002). **Tekstil Terimleri Sözlüğü**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Gürsu, N., (1988). **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınevi, İstanbul.

Kayıkçı, G. D., (2008). "Gaziantep'in Tarihi ve Kültürel Yapısı İçinde Giysi Özellikleri", **38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, II. Cilt, 10-15.09.2007, 771-792.

Koçu, R. E., (1969). **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları.

Öztürk, İ., (1994). "Etnografik Eserlerin Müzecilik ve Koleksiyonculuk Açısından Önemi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, 9:171-177.

Salman, F., (2006). "Bitlis Geleneksel Giysileri", **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 08-10 Eylül 2014, T.C. Van Valiliği İl Özel İdaresi, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 333-339.

Serdar, M. T., (2000). **Rüyalar Şehri Bitlis**, Bitlis Valiliği Yayınları, Bitlis, No:7.

Sökmen, S., (2013). **Bitlis Yöresi El Dokumacılığı**, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü,İsparta.

TDK, (2005). **Üçetek**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=%C3%BCC3%A7%20etek&guid=TDK.GTS.550d59abb1c993.11633077, (05.05.2015).

TDK, (2005). **Bindallı**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5541d64adbbf86.94132156, (05.05.2015).